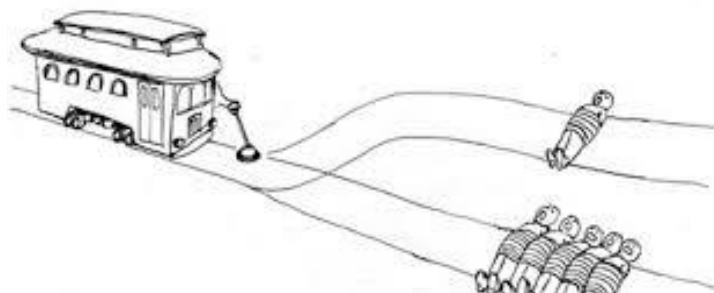

TÉMA II: ELEKTRIČKOVÝ MYŠLIENKOVÝ EXPERIMENT A TEÓRIA DUÁL- NYCH PROCESOV

V roku 1967 britská filozofka Philipp Footová uverejnila článok „*The Problem of Abortion and the Doctrine of the Double Effect*“, v ktorom sa prvýkrát objavil myšlienkový experiment s električkou, ktorá sa nezadržiateľne približuje k výhybke. Za výhybkou na jednej koľaji pracuje päť ľudí a na druhej koľaji pracuje iba jeden človek. Vodič električky nemôže zabrzdiť, ale ak nič neurobí, električka bude pokračovať v jazde a zabije päť ľudí. Ak však vodič zmení smer električky, zabije len jedného pracovníka. Čo má urobiť?

Je správne, aby vodič zmenil smer a vošiel na koľaj, na ktorej leží len jeden robotník? Je správne, aby zabil jedného namiesto piatich robotníkov? Z hľadiska princípu dvojitého účinku je zabitie jedného človeka nepriamym úmyslom, ktorý vyplýva zo snahy vodiča zachrániť päť ľudí, a preto by mal zmeniť smer jazdy. Footová prichádza s ďalším podobným príkladom: v nemocnici leží ťažko chorý pacient a k svojmu uzdraveniu potrebuje celú dávku lieku, ktorá je k dispozícii. Po ňom príde do nemocnice ďalších päť pacientov. Každému z nich by stačila k uzdraveniu len jedna pätina tejto dávky lieku. Je

správne obetovať jedného pacienta v prospech piatich? Rovnaká otázka sa ponúka aj pre ďalšiu verziu príkladu, v ktorej máme jedného človeka a päť chorých, ktorí potrebujú transplantáciu rôznych orgánov. K ich získaniu by stačilo obetovať práve jedného človeka. Z hľadiska utilitarizmu sú si oba prípady rovné. Z hľadiska princípu dvojitého účinku je tu rozdiel, ktorý nám zabráni rozhodnúť sa rovnako v oboch situáciách pre smrť jedného človeka. Rozdiel spočíva v tom, že v prvom prípade nemáme v úmysle jeho smrť, ale v druhom áno.

Footová navrhuje riešenie, ktoré síce nie je možné aplikovať všeobecne, ale podľa nej je lepšie ako princíp dvojitého účinku. Navrhuje rozlišovať medzi pozitívnymi a negatívnymi povinnosťami. Inšpirovala sa J. Benthamom a jeho delením činov na pozitívne a negatívne. Pozitívne povinnosti sú tie, o ktoré by sme mali usilovať, a negatívnym sa máme vyhnúť. V príkladoch, ktoré uvádza Footová, ide o poskytnutie pomoci a vyhnutie sa ublíženiu daným osobám.

Čo sa týka problému električky, riešenie je jednoduché, lebo vodič si v oboch situáciách vyberá medzi negatívnymi povinnosťami. Preto by mal konať tak, aby ublížil čo najmenej. Vodič má zmeniť smer a zabiť jedného robotníka.

V prípadoch s pacientmi je situácia komplikovanejšia. V situácii, keď sa rozhodujeme, aký spôsobom rozdelíme pacientom dávku, uvažujeme o dvoch pozitívnych povinnostiach. Anglická filozofka si bola vedomá, že existuje veľa faktorov, ktoré musíme zväžiť pri posudzovaní jednotlivých situácií. Jej cieľom nebolo ponúknuť jedno konečné riešenie. Všetky myšlienkové experimenty vykonala preto, aby ukázala, že v prípade potratov nie je vždy vhodné aplikovať princíp dvojitého účinku. Dospela k záveru, že je oveľa dôležitejšie rozlišovať medzi pozitívnymi a negatívnymi povinnosťami.

Problém električky inšpirovaný myslením Tomáša Akvinského a rozpracovaný americkou filozofkou Judith Jarvis Thomsonovou vyvoláva záujem aj súčasných mysliteľov. Joshua Greene za pomoci najnovších zobrazovacích techník (fMRI) preskúmal reakcie ľudí v experimente, kde na trati nie je výhybka, ale nad traťou je most, na ktorom vedľa turistu sa o zábradlie opiera veľmi tučný muž a vykláňa sa nad trať. Turista vidí, že po

trati sa veľmi rýchlo približuje električka, ktorej zrejme nefungujú brzdy. V smere jazdy pracuje päť ľudí. Pokiaľ električka bude pokračovať v ceste, zabije všetkých päť pracovníkov na trati. Turista si uvedomí, že ak zhodí tučného muža z mosta a on spadne pred električku, tak električka sa zastaví a nenarazí do piatich mužov.

Joshua Greene je na základe svojich výskumov presvedčený o tom, že naše morálne súdy sú vytvárané na základe emócií aj rozumového uvažovania. Za naše morálne rozhodovanie tak nezodpovedá žiadna konkrétna mozgová oblasť, ale naše činy sú spojené s dvomi procesmi: s emóciami a so schopnosťou uvažovať o týchto činoch. Z toho je odvodený názov „teória duálnych procesov morálneho rozhodovania“ (The Dual-Process Theory of Moral Judgement). Súhra oboch procesov vytvára ľudské morálne uvažovanie. Joshua Greene na základe tejto úvahy rozdelil morálne správania na osobné a neosobné. Narušenie morálneho správania je osobné vtedy, ak spôsobí:

- vážnu telesnú ujmu
- konkrétnemu človeku,
- tým spôsobom, že poškodenie nie je dôsledkom odklonenia existujúcej hrozby na niekoho iného.

Ak tieto kritériá naplnené nie sú, tak narušenie morálneho správania je neosobné.

Joshua Greene zistil, že do premýšľania o osobných morálnych dilemách, kde patrí premýšľanie o dileme s mostíkom, sú zapojené tie oblasti mozgu, ktoré sú spojované s emóciami. Rozhodovanie má deontologický charakter. Pri neosobných morálnych dilemách, ku ktorým patrí prvá verzia električky, sú aktivované časti mozgu, ktoré súvisia s kognitívnou kontrolou, uvažovaním a pracovnou pamäťou. Proces rozhodovania je viac pod kontrolou a má tendenciu nevyvolávať veľké emotívne reakcie. Rozhodovanie je vedené snahou zachrániť čo najviac životov a má utilitaristický a konzekvencionalistický charakter.

Teória duálnych procesov, vytvorená skúmaním za pomoci fMRI potvrdzuje, že naše morálne súdy podliehajú vplyvu emócií aj racionálneho uvažovania. Prehľbuje naše poznanie o spôsobe rozhodovania, ale napriek tomu celá váha rozhodovania v dilematickej situácii zostáva na pleciach jedinca.

LITERATÚRA:

ČERNÝ, D.: *Princip dvojho účinku (The Principle of Double Effect)*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze 2015.

CHYROWICZ, B.: *Zamiar i skutki. Filozoficzna analiza zasady podwójnego skutku*. Lublin : Wydawnictwo Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1997. ISBN: 83-86668-83-0.

FOOT, P.: The Problem of Abortion and the Doctrine of the Double Effect, In: *Virtues and Vices and Other Essays in Moral Philosophy*. Berkeley : University of California Press 1981. ISBN 9780520043961.

GREENE, J. D. et al.: An fMRI Investigation of Emotional Engagement in Moral Judgment. In: *Science*, Vol. 293, 2001. <http://nwpsych.rutgers.edu/~kharber/gradseminar/readings/class%204%20readings/Science%202001%20Greene.pdf> [20.02.2020]. ISSN 1095-9203.

GREENE, J. D., HAIDT, J.: How (and Where) Does Moral Judgment Work? In: *Trends in Cognitive Science*, Vol. 6, No. 12, Dec. 2002. s. 522 ISSN 1364-6613.

PETRO, M.: Vybrané bioetické princípy. In: *Theologos*, 1/2009. ISSN 1335-5570.

REMBIERZ, M.: Refleksja moralna nad odpowiedzialnością filozofa w XX wieku. In: DOMERACKI, P., GRZELIŃSKI, A., WIŚNIEWSKI, R. (eds.): *Filozofia – Etyka – Ekologia*. Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika Toruń 2015. ISBN 978-83-231-3451-0.
